

TÜRKİYƏ-AZƏRBAYCAN ƏMƏKDAŞLIĞI REGIONAL SABİTLİYİN VƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİNATIDIR**İRADƏ NURİYEVA***Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye
Universitetinin "Humanitar fənlər"
kafedrasının professoru,
siyasi elmlər doktoru**E-mail: iradanuri@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-5309-0009*

Türkiyə və Azərbaycan arasında əlaqələrin gücləndirilməsi Qafqaz bölgəsində sabitliyin təmin edilməsinə yönəlibdir. 1993-cü ilin apreliyində Ermənistan qoşunlarının Azərbaycanın Kəlbəcər rayonunu işğal etməsi və işğal olunmuş ərazilərin qeyd şərtsiz tərk edilməsi barədə BMT Qətnaməsini icra etmədikdən sonra Türkiyə Ermənistanla sərhədlərini bağladı və problem həllini tapmayana qədər sərhədləri açmamaqda qərarlıdır. Türkiyə ardıcıl olaraq bütün beynəlxalq təşkilatlarda Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərinin azad olunmasını, bu məsələ ilə bağlı BMT-nin müvafiq qətnamələrinin həyata keçirilməsini tələb edirdi [1]. Türkiyə ATƏT-in Minsk Qrupunun bir üzvü kimi Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və suverenliyi çərçivəsində, sülh yolu ilə həll olunmasına səy göstərirdi.

Təəssüf ki, beynəlxalq qərarlar yerinə yetirilmirdi, Minsk üçlüyü ciddi və qərarlı addımlar atmırdı, bununla da danışıqların müddəti uzadılırdı. Heç nəyə baxmayaraq, Türkiyənin Azərbaycana dəstəyi ilə Qarabağ probleminin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü hüdudunda sülh yolu və danışıqlar vasitəsi ilə həll edilməsi söyləri davam edirdi [1]. Mustafa Kamal Atatürkün "Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri isə bizim kədərimizdir" və Ulu Öndər Heydər Əliyevin "Biz bir millət, iki dövlətlik" fikirləri iki ölkə arasındakı münasibətlərin tarixini, bu gününü və perspektivlərini özündə əks etdirən ən mükəmməl formul kimi həm Türkiyədə, həm də Azərbaycanda qəbul edilməkdədir [2].

Türkiyə – Azərbaycan dostluğunun təzahürü olan və bütün sahələri əhatə edən qarşılıqlı əməkdaşlıq global iqtisadi layihələr: Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz və Cənub Qaz Dəhlizinin əsas hissəsi olan TANAP, yəni Trans Anadolu Təbii Qaz Boru Xətti Layihəsi, "Qərb-Şərq" proqramının həyata keçirilməsində mühüm rol oynayan və 30 oktyabr 2017-ci ildə Bakı şəhərində Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev və Türkiyə

Respublikası Prezidenti cənab Rəcəb Tayyib Ərdoğanın iştirakı ilə baş tutmuş "Yeni İpək Yolu" nəqliyyat dəhlizinin önəmli hissəsini təşkil edən Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun çəkilişi və bu kimi layihələrlə daha da inkişaf etdirilmişdir. Bu layihələr iki ölkənin regional qüvvəsini artırır və global mövqelərini möhkəmləndirir. Bir tərəfi CQBK-ya, digər tərəfi TAP-a bağlanan TANAP Cənub Qaz Dəhlizinin ən böyük hissəsidir. TANAP Azərbaycanın və Türkiyənin, bu iki ölkənin dövlət başçılarının birgə söyləri ilə həyata keçirilən layihədir. Odur ki, kəmərin istifadəyə verilməsi Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığının və birliyinin növbəti bariz nümunəsini əks etdirir. Prezident İlham Əliyev açılış mərasimindəki çıxışında bunu bir daha vurğulamışdır: "TANAP-ın istismara verilməsi Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığının növbəti təzahürüdür. TANAP Türkiyə ilə Azərbaycanın növbəti zəfəridir. TANAP tarixi layihədir."

2023-cü il sentyabrın 25-də İğdır-Naxçıvan qaz kəmərinin təməlqoyma mərasimindən sonra Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığına mühüm təsir göstərən bir sıra sənədlər - Qars-Naxçıvan dəmir yolu layihəsinə dair Niyyət Protokolu, qardaş ölkənin Kahramanmaraş vilayətində yaşayış binaları, ibtidai məktəb, uşaq bağçası, həmçinin mədəniyyət mərkəzinin tikintisinə dair Əməkdaşlıq Sazişi və bərpa olunan enerji mənbələrindən istehsal olunan elektrik enerjisinin hər iki respublikaya ötürülməsinə dair Anlaşma Memorandumu imzalandı [5]. 2020-ci il dekabrın 15-də Ankarada Azərbaycan və Türkiyə arasında İğdır-Naxçıvan qaz boru kəmərinin tikintisinə dair Anlaşma Memorandumunun imzalanması qaz təchizatının şaxələndirilməsi imkanlarını təmin etməklə muxtar respublikanın vahid mənbədən asılılığının aradan qaldırılmasına yönəldilmişdir [4]. "Bu gün biz XXI əsrin enerji tarixini birlikdə yazırıq. Bu tarix işbirliyi tarixidir. Bu tarix sabitlik tarixidir. Enerji layihələrimiz bölgəmizə sabitlik gətirir. Bu layihələrdə iştirak edən bütün ölkələr, bütün şirkətlər fayda görür, xalqlar fayda görür".

Azərbaycanla Türkiyə arasında münasibətlərin ən yüksək səviyyədə olması bütün dünyaya məlumdur. Bu, 2020-ci il sentyabrın 27-dən noyabrın 10-dək davam edən 44 günlük Vətən Müharibəsi zamanı bir daha təsdiqləndi. Müharibənin ilk günlərindən qardaş Türkiyə Azərbaycana siyasi və mənəvi dəstək verdi. Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan açıq və birmənalı bəyanatlar verərək Azərbaycanın bu müharibədə tək olmadığını, Türkiyənin hər zaman dövlətimizin və xalqımızın yanında olduğunu bəyan etdi. Eyni zamanda, əbədi Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığının daha bir təzahürü olan Bakının “Azadlıq Meydanı”nda baş tutan möhtəşəm Zəfər Paradı həm də ermənipərəst dövlətlər üçün ciddi siyasi mesaj oldu. Bütün dünya Azərbaycan-Türkiyə müttəfiqliyini, birlik və qardaşlığını, onların bir-birinə verdiyi böyük dəstəyi təkcə Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum neft və qaz kəmərləri, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti, TANAP və TAP kimi böyük iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi, o cümlədən, Vətən Müharibəsi dövründə şahidi olmayıb. İki qardaş ölkə mənəvi, siyasi və digər kontekstlərdə həmişə bir-birini dəstəkləmiş, hər iki dövlətin birliyi və müttəfiqliyi tarix boyu bütün məsələlərdə öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda, bütün sahələrdə: nəqliyyat, enerji, mədəniyyət, humanitar sahədə birgə həyata keçirilən layihələr, birgə atılan addımlar hər iki qardaş dövləti daha da yaxınlaşdırır. Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri regional əməkdaşlığın əsas şərtidir. Qarabağda Türkiyə-Rusiya Birgə Mərkəzinin fəaliyyəti də bölgədə sülhün bərqərar olması üçün səmərəli mexanizm kimi əhəmiyyət kəsb edir.

2021-ci il iyunun 15-də Şuşada imzalanmış “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsi” isə iki dövlət və onların xalqları arasındakı birliyin, doğrmağın, dostluğun və qardaşlığın növbəti təzahürü oldu. Qafqazda sabitliyin və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası, eyni zamanda region ölkələri arasında münasibətlərin normalaşdırılması və davamlı sülhün təmin edilməsi istiqamətində Azərbaycan və Türkiyə dövlətlərinin birgə təşəbbüsləri bu münasibətlərin daha da möhkəmləndirilməsinin və inkişaf etdirilməsinin zərurliyini göstərən ən gözəl nümunəsidir. Ölkə başçısı İlham Əliyevin dediyi kimi: “... Bəyannamədə bir çox önəmli məsələlər öz əksini tapır. Beynəlxalq müstə-

vidə birgə əməkdaşlıq, fəaliyyətimiz, siyasi əlaqələr, iqtisadi-ticarət əlaqələri, mədəniyyət, təhsil, idman, gənclər siyasəti, demək olar ki, bütün sahələr əhatə olunur. Şuşa Bəyannaməsi İlham Əliyevin sözlərinə istinada əsasən həm siyasi, həm də tarixi əhəmiyyət daşıyır. Bəyannamənin ən mühüm müddəalarından biri hərbi əməkdaşlıq və müttəfiqliklə bağlıdır. Bəyannamədə qeyd edilir: “Tərəflərdən hər hansı birinin fikrincə, onun müstəqilliyinə, suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə, beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığına və ya təhlükəsizliyinə qarşı üçüncü dövlət və ya dövlətlər tərəfindən təhdid və ya təcavüz edildiyi təqdirdə, Tərəflər birgə məsləhətləşmələr aparacaq və bu təhdid və ya təcavüzün aradan qaldırılması məqsədilə BMT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə müvafiq təşəbbüs həyata keçirəcək, bir-birinə BMT Nizamnaməsinə uyğun zəruri yardım göstərəcəklər. Bu yardımın həcmi və forması təxirə salınmadan keçirilən müzakirələr yolu ilə müəyyən edilərək birgə tədbirlər görülməsi üçün müdafiə ehtiyaclarının ödənilməsinə qərar veriləcək və Silahlı Qüvvələrin güc və idarəetmə strukturlarının əlaqələndirilmiş fəaliyyəti təşkil olunacaqdır” [7]. Bu müddəa Cənubi Qafqazda əsrlər boyu erməni məsələsi adı altında öz siyasi maraqlarını reallaşdıran aktora və dövlətlərə ciddi bir mesaj idi. Bununla Müttəfiqlik Bəyannaməsi bütün qonşu dövlətlər və dünya ictimaiyyətinə bildirir ki, Azərbaycanın dövlət suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə təhlükə törətmək niyyətində olanlar yeni regional hərbi-siyasi blokla üzləşəcəklər. İki dövlət arasında regional və beynəlxalq təhlükəsizliyin təminatı üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi məsələlərinin müzakirəsi Azərbaycan və Türkiyə dövlətlərinin birgə fəaliyyətinin təmin edilməsini nəzərdə tutan Şuşa Bəyannaməsinin müstəsna siyasi və tarixi əhəmiyyətini vurğulayır [6, s. 616].

Türkiyə ilə Azərbaycan arasında dəmir yolu və avtomobil yolu ilə həyata keçiriləcək Zəngəzur dəhlizinə dair Şuşa Bəyannaməsi həm danışıqları, həm də əməli işləri əks etdirir, regionda iqtisadi və nəqliyyat potensialının inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir və İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra yeni geosiyasi vəziyyətin nəticəsidir. Müttəfiqlik Bəyannaməsində Azərbaycan və Türkiyəni birləşdirən Zəngəzur dəhlizinin açılması, regionda nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin bərpası, beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafının təşviqi kimi aktual məsələlər mühüm yer tutur [3]. Eyni za-

manda, informasiya siyasəti və lobbicilik məsələləri - Azərbaycan və türk diasporları arasında əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi, ardıcıl həmrəylik göstərilməsi müddəaları da öz əksini tapmışdır.

Müttəfiqlik haqqında Şuşa Bəyannaməsində qeyd olunurdu ki, beynəlxalq münasibətlərin inkişafı, yerli, regional və global təhlükəsizlik və sabitlik məsələlərinin həlli üçün birgə səylər göstəriləcək, xarici siyasət sahəsində koordinasiya və ikitərəfli siyasi məsləhətləşmələr aparılacaq. Bu istiqamətdə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurası çərçivəsində fəaliyyətin əhəmiyyəti qeyd olunur [7].

2021-ci il 15 iyunda Türkiyə və Azərbaycan arasında Müttəfiqlik haqqında imzalanmış Şuşa Bəyannaməsi regional və beynəlxalq təhlükəsizliyin təminatı nöqtəyi-nəzərdən böyük əhəmiyyətə malik olan mühüm sənəddir və bölgədə yeni gerçəkliyin əsasını qoydu. İyunun 15-də Şuşa Bəyannaməsinin imzalandıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev mətbuata çıxışında dedi: “Bu gün Türkiyə və Azərbaycan bir-birinə dünya çapında ən yaxın olan ölkələrdir. Bizi birləşdirən bir çox amillər var, ilk növbədə, tarix, mədəniyyət, ortaq etnik köklər, dilimiz, dinimiz, milli dəyərlərimiz, milli maraqlarımız, xalqlarımızın qardaşlığı bu birliyi təmin edib. Bu gün biz dünya miqyasında, dünya çapında nadir əməkdaşlıq, iş birliyi, müttəfiqlik nümunəsi göstəririk” [3].

Azərbaycan üçün Türkiyə tranzit bir dövlət, enerji mənbələrinin dünya bazarlarına nəqli, Avropa Birliyi ilə iqtisadi əlaqələrin gücləndirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün regional və beynəlxalq strateji layihələrdə sabit bir tərəfdaşdır. Bu gün Türkiyə ilə Azərbaycan arasında münasibətlər bu möhkəm dostluq, qardaşlıq və tərəfdaşlıq üzərində qurulmuşdur. Son iyirmi ildə Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlər həmişə yüksək səviyyədə olub. Bu gün bu gözəl ənənələr davam edir və bütün məsələlərdə əməkdaşlığımız səmərəli və faydalı nəticələr verir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri son 25 ildə* // <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/proqram/2017/07/07/az-rbaycan-turkiye-laq-l-ri-son-25-ild-766489>
2. *Azərbaycan - Türkiyə münasibətləri* // <http://lib.aliyev-herita-ge.org/az/4610295.html>
3. *Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri mətbuata birgə bəyanatlarla çıxış ediblər. 15 iyun 2021.* // <https://president.az/az/articles/view/52116/print>

[ps://president.az/az/articles/view/52116/print](https://president.az/az/articles/view/52116/print)

4. *İlham Əliyev və Prezident Rəcəb Tayyib Ərdöğan İğdır-Naxçıvan qaz kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak ediblər. 25 sentyabr 2023, 16:25* // <https://president.az/az/articles/view/61245>

5. *Qardaşlıq zirvəsində yeni əməkdaşlıq. 09:12 27.09.2023.* // <https://xalqqazeti.az/az/siyaset/141178-qardasliq-zirvesinde-yeni-emekdasliq>

6. *Nuriyeva İradə Tofiq qızı. AZƏRBAYCAN TARİXİ (ən qədim dövrlərdən zəmanəmizədək). Texniki Ali məktəblər üçün dərslik. – Bakı: Elm və təhsil, 2024, 784 səh.*

7. *Şuşa Bəyannaməsinin tarixi əhəmiyyəti – TƏHLİL. 16 iyun 2021.* // <https://ona.az/az/turizm/susa-beyannamesinin-tarixi-ehemiyeti-tehlil-29117>

XÜLASƏ

Türkiyə-Azərbaycan dostluğunun təzahürü olan və bütün sahələri əhatə edən qarşılıqlı əməkdaşlıq global iqtisadi layihələr olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz, eləcə də Cənub Qaz Dəhlizinin əsas hissəsini təşkil edən TANAP və TAP, “Yeni İpək Yolu” nəqliyyat dəhlizinin mühüm hissəsi olan Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun tikintisi və buna bənzər layihələrlə daha da inkişaf etdirilmişdir. 2021-ci il iyunun 15-də Şuşa şəhərində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik əlaqələri haqqında Şuşa Bəyannaməsi” iki dövlət və onların xalqları arasında birlik, doğmalılıq, dostluq və qardaşlığın növbəti təzahürü oldu. Azərbaycan və Türkiyə dövlətlərinin Qafqazda sabitliyin və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası, o cümlədən region ölkələri arasında münasibətlərin normallaşdırılması və davamlı sülhün təmin edilməsi istiqamətində birgə təşəbbüsləri bu münasibətlərin daha da möhkəmləndirilməsinin və inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini göstərən ən gözəl nümunəsidir.

Açar sözlər: *Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, Qafqazda sabitliyin və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, global iqtisadi layihələr, “Şuşa Bəyannaməsi”*

ИРАДА НУРИЕВА

Доктор политических наук, профессор
кафедры «Гуманитарных наук»
Азербайджанского Государственного
Университета

**Нефти и Промышленности
ТУРЕЦКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ
СОТРУДНИЧЕСТВО ГАРАНТИЯ
РЕГИОНАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И
БЕЗОПАСНОСТИ**

Резюме

Взаимное сотрудничество, охватывающее все сферы, являющееся проявлением турецко-азербайджанской дружбы и глобальных экономических проектов: нефть Баку-Тбилиси-Джейхан, газ Баку-Тбилиси-Эрзурум, а также TANAP и TAP, являющиеся основной частью Южного газового коридора и подобные проекты, получило дальнейшее развитие со строительством железной дороги Баку-Тбилиси-Карс, которая является важной частью транспортного коридора «Новый Шелковый путь». Подписанная 15 июня 2021 года в городе Шуша «Шушинская декларация о союзнических отношениях между Азербайджанской Республикой и Турецкой Республикой» стала очередным проявлением единства, родства, дружбы и братства между двумя государствами и их народами. Совместные инициативы государств Азербайджана и Турции в направлении укрепления стабильности и безопасности на Кавказе, восстановления всех экономических и транспортных связей, а также нормализации отношений между странами региона и обеспечения прочного мира являются лучшим примером необходимости дальнейшего укрепления и развития этих отношений.

Ключевые слова: *Турецко-азербайджанская дружба, укрепление стабильности и безопасности на Кавказе, глобальные экономические проекты», «Шушинская декларация»*

IRADA NURIYEVA

Doctor of Political Sciences, professor at the
Department of Human Sciences of Azerbaijan
State Oil and Industry University

**TURKIC-AZERBAIJAN COOPERATION A
GUARANTEE OF REGIONAL STABILITY
AND SECURITY**

Summary

Baku-Tbilisi-Ceyhan oil, Baku-Tbilisi-Erzurum gas, which are global economic projects and similar projects that are a manifestation of Turkiye-Azerbaijan friendship and mutual cooperation covering all fields, as well as TANAP and TAP, which form the main part of the Southern Gas Corridor, "New Silk Road" transport It was further developed with the construction of the Baku-Tbilisi-Kars railway, which is an important part of the corridor. The "Shusha Declaration on Alliance Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkiye" signed on June 15, 2021 in the city of Shusha was another manifestation of unity, kinship, friendship and brotherhood between the two states and their peoples. The joint initiatives of the states of Azerbaijan and Turkiye towards strengthening stability and security in the Caucasus, restoring all economic and transport links, as well as normalizing relations between the countries of the region and ensuring lasting peace are the best example of the need to further strengthen and develop these relations.

Key words: *Turkiye-Azerbaijani friendship, strengthening of stability and security in the Caucasus, global economic projects, "Shusha Declaration"*